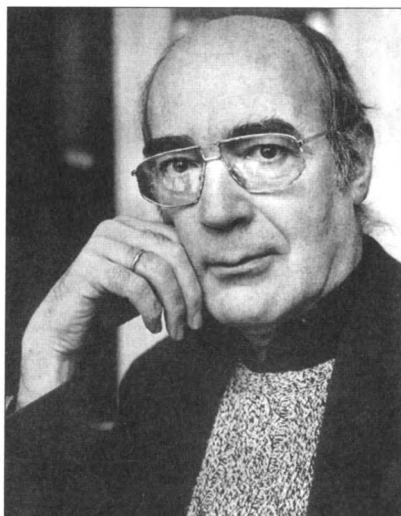

Dichter voor velen, voorbeeldig leraar dichtkunst

Ter herinnering aan Herman de Coninck (1945-1997)

Herman de Coninck, geboren te Mechelen in het laatste jaar van de oorlog, een dichter voor wie de poëzie alles betekende, die zich met al zijn energie stortte op wat het leven in zijn volheid te bieden heeft. Wie hem iets heerlijk, verrukkelijks, lustgevends aanbood, hoefde niet op een ‘Nee vandaag niet!’ te rekenen. De Coninck leéfte. Dat kun je evenzeer zien aan zijn poëziekronieken als aan zijn eigen, fraaie, beheerst romantische gedichten. Op 22 mei 1997 zakte hij op het plaveisel van Lissabon ineen en de meest gevierde dichter van Vlaanderen was dood. Gestorven op dezelfde leeftijd als ooit zijn beide ouders.

Wam de Moor

Herman de Coninck

De dichter

Onbegonnen werk, de verzamelbundel uit 1984 die De Conincks gedichten uit de periode 1964-1982 bevat, laat zijn ontwikkeling uitstekend zien. Ze bestaat uit vier bundels, en de eerste daarvan, *De lenige liefde* (1969), bevat de gedichten uit de eerste zes jaar van De Conincks dichterschap, van zijn negentiende tot zijn vijftienvintigste jaar, student Germaanse filologie in Leuven. In het *Lexicon van literaire werken* (aflevering 5, februari 1990) vindt men een analyse van deze bundel door Hugo Brems. Deze is voor de docent Nederlands de moeite van het lezen waard, omdat *De lenige liefde* bij uitstek geschikt is om ook aan leerlingen te laten lezen. En dan mag je wel wat achtergrondinformatie hebben. Niet voor niets werd deze debuutbundel keer op keer herdrukt. De afdelingen ‘Met de vedel’ en ‘De lenige liefde’ gaan over liefde en erotiek – en wie Kader Abdolah rubriek Myrza in ‘de Volks-

krant’ volgt, weet hoe vreemd deze Iraniër in Amsterdam aankeek tegen juist dit dominante aspect in De Conincks gedichten, althans uit juist deze eerste tijd waarin hij onbekommerd de mate van ‘klaarkomen’ maakte tot toetssteen van de genegenheid. Dat kon zelfs wat melig overkomen:

Het was een prachtidee van haar ouders, Melinda te verwekken. Aanvankelijk wou

ze dan ook zichzelf gaan studeren. Psychologie noemt men die wetenschap, geloof ik. Maar al gauw vond ze er niks anders op zitten dan mooi te wezen en mij te ontmoeten.

Kijk eens wat ik hier heb, zegt ze en brengt me voor het raam: allemaal om naar te kijken.

En kijk eens wat ik nog heb, zegt ze en wijst op zichzelf: het kan zoenen, voegt ze er op hoge benen aan toe terwijl ik mijn happy end voel groeien.

Dat is uit de titelserie van *De lenige liefde*, De Conincks extraverte ‘antwoord’ op Lodeizens introverte ‘buigzaamheid van het verdriet’. Smakelijke gedichten voor wie in de leeftijd verkeert, waarin alles wat boeiend is bij voorkeur naar seks verwijst. ‘Probleemloze en optimistische helderheid’ schrijft Brems, met als aanvullende motieven de poëzie zelf en een

vorm van ‘esthetisch maniërisme’. Een heel aardig voorbeeld van zo’n amalgaam van motieven vind ik het negende gedicht uit de Melinda-reeks:

*Je truitjes en je witte en rode
sjaals en je kousen en je slipjes
(met liefde gemaakt, zei de reclame)
en je brassières (er steekt poëzie in
die dingen, vooral als jij ze draagt) –
ze slingeren rond in dit gedicht
als op je kamer.
Kom er maar in, lezer, maak het je
gemakkelijk, struikel niet over de
zinsbouw en over de uitgeschopte
schoenen,
gaat u zitten.*

*(Intussen zoenen wij even in deze
zin tussen haakjes, zo ziet de lezer
ons niet.) Hoe vindt u het,
dit is een raam om naar de werkelijk-
heid
te kijken, alles wat u daar ziet
bestaat. Is het niet helemaal
als in een gedicht?*

Magnifiek gedicht om van te genieten, om de humor, om de verrassing van de dubbele werkelijkheid, om de perfecte formulering en de eenvoud, en om een inhoud die iedereen aan kan spreken. Het gedicht roept een werkelijkheid op die vervolgens in realiteit beleefd zou kunnen worden. Maar de dichter waarschuwt, bijvoorbeeld in een opstel, dat te vinden is in de essaybundel *Marieke van de bakker*, dat we de ene werkelijkheid niet moeten verwarren met de andere: “Poëzie die niet met het oog op publiek is geschreven, is geen poëzie. Is een emotioneel boodschappenlijstje voor mijn vrouw. Is een grapje waar niemand anders wat aan heeft, omdat ook niemand anders onze geheimtaal kent, of een privézinspeling begrijpt. Ik weet dat zo goed, omdat ik nogal wat

liefdesgedichten geschreven heb met flarden autobiografie en dialoog en grappen. Ik wil hier graag even de gevoelige lezer choqueren door te stellen dat zulks allemaal maakwerk en effect-zoekerij en berekening is geweest. Ik heb nooit in *Hotel Eden* gelogeed (zoals een gedicht suggereert), maar in een tentje. In *Verjaardagsvers* staan een paar regels die ik tien jaar eerder voor een heel ander lief had bedacht. Geen enkele van de geschreven dialogen is ooit door mij gezegd, geen enkel grapje ooit gemaakt.”

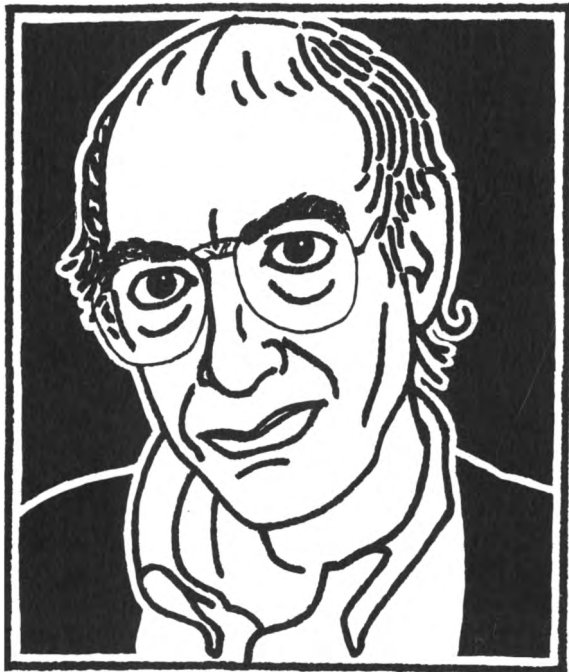
De Coninck had het graag over poëzie, wat ze is, hoe men ze maakt. Tegen Lionel Deflo zei hij eens: “Ik schrijf poëzie, omdat dit bij uitstek het genre is, waarin men een taalfragment door vormelijke isolatie een bijna levensvreemde schittering kan geven, hoe dicht het leven er ook in benaderd wordt.(...) Dit is in de grond een zuiver esthetisch standpunt, maar ik tracht (...) de voordelen van de esthetische poëzie te verbinden met de voordelen van het nieuw-realisme. Dus zonder te vervallen in hermetisme enerzijds, en zonder toe te geven aan een bijna niets meer zeggende alledaagsheid anderzijds.”

Ook in zijn gedichten, en, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Kouwenaar, niet heel ernstig, maar lichtvoetig, al zou ik Kouwenaar tekort doen wanneer ik hem niet in staat achtte minstens zo geestig woord en vlees met elkaar te verbinden als De Coninck in zijn koppeling van letterlijke en figuurlijke betekenis in bijvoorbeeld het volgende (niet zijn beste) fragment:

*je borsten waren zachte
kolfjes naar mijn hand,
twee afgeronde verhalen
met een pointe waar ik erg was
op gesteld.*

Zo’n fragment is terug te voeren op wat De Coninck als jonge dichter wilde: eenvoudig schrijven, het romantische niet schuwen, maar wel dicht bij de aarde blijven: “Wat ik wou doen was: dat Hollandse nieuw-realisme (Sleutelaar, Verhagen, Vaandrager, WdM) nemen, en dat inenten met wat het tekort had, met een Vlaamser, steviger soort gevoeligheid, met enige alleralgemeenste expressie van enige allerbegrijpelijkste emotie.”

De kritiek op De Conincks debuut varieerde van groot enthousiasme bij het verschijnen van de eerste druk – stilistisch virtuoos, prachtige eenvoud, originele benadering – tot, in latere recensies, met name naar aanleiding van *Onbegonnen werk*, met ‘oppervlak-kigheid en soms te goedkope effecten’ (naar de vaststelling van Brems). Hoewel De Coninck bij het schrijven zijn gedichten uitging van zijn ‘zuiver esthetisch standpunt’, zal de lezer die hem volgt in zijn gedichten ook zien hoe na de hofmakerij uit de eerste gedichten de vaste relatie zich ontwikkelt, het huwelijk en de kinderen een bron van veel inspiratie vormen, zeer teder als het om een kleintje gaat, en met de eb en vloed van een blijvende relatie die toch weer stuk loopt en de weemoed om het verleden die het hele heden doortrekt. Dat is iets heel moois in het hele oeuvre van De Coninck. Vanuit zulke ervaringen heeft hij het toch weer over poëzie.

Herman de Coninck, tekening Dirk Wiarda

Poëzie

*Zoals je tegen een ziek dochtertje zegt:
mijn miniatuurmensje, mijn zelf-
gemaakt
verdrietje, en het helpt niet;
zoals je een hand op haar hete
voorhoofdje
legt, zo dun als sneeuw gaat liggen,
en het helpt niet:*

zo helpt poëzie.

Dat is uit de derde bundel, *Met een klank van hobo*. Herman de Coninck was toen ook al in Nederland een bekende dichter geworden en naar Uitgeverij Van Oorschot verhuisd. Ik moet veel laten liggen, maar in 1991 verscheen bij De Arbeiderspers zijn bundel *Enkelvoud*. En nog steeds zijn een mannelijk ik en een vrouwelijk jij de

figuren die deze gedichten als het ware dragen, is het de man die in gedachten de af- of aanwezige geliefde van thans of vroeger aanspreekt. Niet altijd, maar wel heel vaak. Van meligheid is geen sprake meer, en hier en daar zijn de gedichten wat moeilijker geworden, maar nog steeds zijn eenvoud en helderheid de kenmerken van De Conincks poëzie.

Ik denk dat geen hedendaags dichter zo ontroerend wist te schrijven over het vaderschap als Herman de Coninck, over zijn eigen ouders in wie hij zich in hun rol weet te verplaatsen, over de scheuren in ouderlijke samenhang, samengevat in de deeltitel ‘Het meervoud van geluk’. Zoals over een driejarige dochter in “‘Ik hou van jou,’ zei je tussen twee monden vol wafel’ en ‘Ze heeft alles om te zoenen, twee armen voor rond mijn hals’. Wie wil lezen wat een vader voelt die door de scheiding zijn dochter ten dele kwijt is, leze het volgende:

*Zes jaar heeft ze geleerd wat blijven was:
wat ouders deden, en wat alles dus ging
doen:*

*een tafel bij een stoel, nu bij toen.
Het meervoud van geluk was: wij.*

*Sindsdien heeft ze geleerd wat
enkelvoud is.
Zij. Nu weer half van jou, morgen
half van mij.*

*Toen ze acht was was ze tien.
Eén helft van haar gezicht lief,
de ander liever. Bang om te kiezen
tussen verliezen en verliezen.*

*Vandaag is ze gewoon twaalf.
Vier ouders, twee echt, twee stief.
Slapen gaan moet met eindeloos gezoen.
Ze wint altijd. Ze heeft geleerd wat
blijven is.
Wat ouders niet en kinderen wel doen.*

Zo’n gedicht scheurt je in tweeën. Zo raak, zo algemeen geldend. ‘Onderweg’ sluit de bundel af en geeft wat de tussentitel zegt: gedichten die kennelijk op vreemde plaatsen zijn genoteerd of daarnaar verwijzen. En weer eindigt een bundel met het tweevoud van samenleven en leven in poëzie:

Ginder

Ik zoek een dorp.

*En daarin een huis. En daarin een
kamer, waarin een bed, waarin een
vrouw.*

En in die vrouw een schoot.

*Buiten maakt de rivier zich breed
om ver te gaan, de zilvergeschubde,
vissenhebbende, botendragende,
zeezoekende, hierblijvende.*

*Zo zoekt een vergelijking
een gedicht voor de nacht,
een man een vrouw,
een leeslint een vouw.
Nacht klapt het boek dicht.*

Wat Herman de Coninck achterlaat als dichter is een klein oeuvre, dat zich zal handhaven in onze literatuur, omdat het zo helder en schoon is geschreven, zo dicht op de huid zit van wie leven én lezen kan, zich zo zonder pretentie heeft aangeboden, en voor mijn gevoel bijna direct aansluit op het ‘ghequetst ben ick van binnen, doorwont mijn hert zoozeer’.

De poëziedocent en -criticus

Hoe De Coninck dacht over poëzie-onderwijs laat zich afleiden uit de ‘Tsjip’ waarmee wij dit nummer van *Tsjip/Letteren* hebben geopend. Wie zich een beeld wil vormen van de aard van De Conincks poëziekritiek leze een of meer van de volgende vier bundels:

Over de troost van pessimisme (1983), *Marieke van de bakker* (1987), *Intimiteit onder de melkweg* (1994) en *De vliegende keeper* (1995).

De laatste titel geeft aan hoe hij zelf zijn werk als poëziecriticus zag: “elke poëziecriticus is in zijn krant een beetje een vliegende keeper, omdat hij meestal de enige is (áls er al een is) en omdat hij onmogelijk álles kan coven, terwijl dat toch van hem verwacht wordt; er is in elk geval bij de meeste poëziecritici die ik ken, nou ja, bij alle vier, het voortdurende schuldbewustzijn van ‘als ik er niet over schrijf, wordt er niet over geschreven’, en daarvoor een voortdurende onrust om op alle plaatsen tegelijk te willen zijn om gaten te dichten”. Tegen die aandrang verzette De Coninck zich. Hij wilde niet volledig zijn, ofschoon je maar de kronieken in deze vier bundels hoeft te lezen, om overtuigd te zijn van zijn enorme kennis van zaken.

Hij wilde wel alles openhouden, een ‘systeemloze liefde voor zoveel mogelijk soorten poëzie tegelijkertijd’ blijven koesteren. ‘Alles van Hans Faverey’ schreef hij, ‘maar ook dat éne geslaagde gedicht van een zondagsdichteres’. En ook: ‘Ik heb geen definitie van de poëzie. Ik heb er een twintigtal en hoop dat ze elkaar tegenspreken en aan de praat houden.’

Neem het titelessay van *Over de troost van pessimisme*. “De nutteloosheid van poëzie is een protest tegen al wat in deze wereld aan de orde is,” verzuchtte De Coninck. “Dit is een maatschappij van hebben. Poëzie hoort tot het rijk van het zijn.” Tegen zijn leerlingen, die hem vroegen: ‘moeten we dat kennen voor het examen’ zei hij dat hij het ze gaf voor het leven. En dat hij het ze eigenlijk niet kon leren, want dat poëzie op het eerste gezicht niet te begrijpen valt, of ánders begrepen dient te worden dan je dacht. Leren lezen wat er niet staat. Op het eerste gezicht dan.

Is tenminste leren niet te lezen wat er niet staat, ‘omdat je al last genoeg hebt met wat er wél staat’. De huiver voor de trefzekere interpretatie deed De Coninck op, toen zijn leraar Duits hem als zestienjarige het gedicht ‘Die Flamingos’ van Rilke voorlegde:

*In Spiegelbildern wie von Fragonard
ist doch von ihrem Weiss und ihrer Röte
nicht mehr gegeben, als dir einer böte,
wenn er von seiner Freundin sagt:
sie war*

noch sanft von Schlaf.

Het subtielste wat met taal mogelijk is, vond De Coninck dit, het lichtste ook: de subtiliteit van Fragonards schilderwijze gecombineerd met een beeld als ‘ze was nog zacht van slaap’. Het sonnet als geheel gaf de jonge scholier het inzicht dat de ‘eigen onzekerheden en voorzichtige aftasterijen waardevoller zijn dan elke overtuiging’.

Het voordeel van dit vroeg verworven inzicht is dat De Coninck als criticus geen vooroordelen kende, geen principeel onderscheid maakte tussen grote en kleine namen van dichters, en zich steeds opnieuw bepaalde tot het gedicht zelf. En zo kuiert hij in zijn essay over de troost van pessimisme op zijn gemak door de poëzie van ongelijke grootheden als Judith Herzberg, Rilke, Ten Harmsen van der Beek, A. Roland Holst, Du Perron, De Mérode, Kloos, Van Nijlen, Andreus, Kopland, Werumeus Buning, Dickinson en Auden, daarbij niemand groter of kleiner makend dan hij is. En laat de lezer zijn verrassingen. Hoe raak ‘Musée des beaux arts’ van Auden of ‘Too few the mornings be’ van Dickinson is, dat wist ik, maar dat Du Perron ooit met ‘PPC’ zo’n krachtig sonnet tegen welkend sentiment schreef (‘Vaarwel Clary.

Ik wens u geen geluk.’), was mij onbekend. En sonnet 16 uit Andreus’ *Sonnetten van de kleine waanzin* (‘Ik heb je lief. Men kan het niet, nooit helpen’), dat met veel van diens gedichten staat te verschrallen op de plank, kreeg van De Coninck een nieuwe samenhang.

Deze lezer van poëzie was geboeid door de varianten van alles. Van humor bijvoorbeeld die hij in gedichten aantrof, in allerlei soorten, waarvan hij dan de exempels uit zijn mouw leek te schudden. Hij vond humor een werkzame norm om dichters mee te beoordelen. Zoals hij ze vond in poëzie van Van Nijlen, Kemp, Schierbeek, Lucebert, Gils, Hanlo, Judith Herzberg, Dèr Mouw, Vroman, Reve en Ouwens. En absoluut niet bij A. Roland Holst, privé vol ironische opmerkingen, maar als dichter van loodgewicht.

Bevat *Marieke van de bakker* een mengeling aan essays, sommige over poëzie, andere over onderwijs in Vlaanderen, in *Intimiteit onder de melkweg* keren thema’s die ik hierboven heb aangeduid het meest nadrukkelijk terug, en wel in de bewonderende stukken over Eva Gerlach, Toon Tellegen, Willem van Toorn, Rutger Kopland – zeer favoriet, maar met kritische aandacht gevolgd, zeker nadat hij leek te ‘schwärmen’ met de Kouwenaar-adepten. Andere dichters die aandacht krijgen: Jean-Pierre Rawie, maar ook – heel fraai – Hans Faverey om diens schitterendste regels, Ellen Warmond en Leonard Nolens, zeer verscheiden allemaal. Maar steeds is de criticus op zoek naar de heldere zeggings, het te begrijpene dat hart en oog bekoort. Mij dunkt, er zijn voor de literatuurdocent slechtere gidsen denkbaar dan... wat zeg ik? Er is eenvoudig geen betere gids voorhanden dan de man die ons dit alles, nu dan, heeft achtergelaten. ■